

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 343.33+343.9:343.33

Олександр Володимирович ОЛІШЕВСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ІНФОРМАЦІЯ, ЩО МІСТИТЬ ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Удосконалено дефініцію поняття «публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту». З позицій кримінального права та кримінології визначено інформацію, що містить пропаганду війни. Здійснено її розподіл на прямі (кримінально карані) та опосередковані (не є кримінально караними) звернення.

Ключові слова: інформація, пропаганда війни, публічні заклики, агресивна війна, воєнний конфлікт.

Постановка проблеми. Визначальною характеристикою інформації є її здатність впливати на свідомість окремої людини та суспільства в цілому. Одним із видів такого впливу є інформаційна війна, що являє собою процес боротьби між суб'єктами шляхом застосування відомостей та/або даних. Останні, залежно від обстановки у країні, можуть спричинити настання соціально шкідливих та/або суспільно небезпечних наслідків. Тому таку інформацію називають небезпечною.

© Олішевський О. В., 2017

У дослідженнях соціально шкідлива інформація визначена як будь-які символи, образи, відомості та/або дані, здатні шляхом психологічного впливу завдавати шкоди законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави [1, с. 398], а суспільно небезпечна інформація розуміється як будь-які відомості та/або дані, здатні шляхом психологічного впливу завдавати істотної шкоди законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави, відповідальність за створення та обіг яких передбачена кримінальним та адміністративним законодавством [2, с. 149]. Одним із її видів є інформація, що містить пропаганду війни (публічні заклики до агресивної війни, розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановленню того, що слід вважати пропагандою війни, присвятило свої праці значне коло науковців (В. Вітковський, В. Дворовий, О. Каганов, О. Куцька, В. Нечаєва-Юрійчук, В. Пекар, С. Шпилик, О. Яшан та ін.). Однак на сьогодні, на жаль, відсутнє чітке розуміння того, які саме відомості належать до інформації такого характеру. Тому **метою даної статті** є спроба удосконалити дефініцію поняття «публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту» та з позицій кримінального права та кримінології визначити інформацію, що містить пропаганду війни.

Виклад основного матеріалу. Звернення із закликами до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту є однією із складових інформаційної війни. У літературі остання розглядається як:

- проведення широкомасштабних інформаційних дій, що застосовуються сторонами, які знаходяться у протиставленні, направлених проти соціальних та інформаційно-технічних систем держави, із метою одержання інформаційної переваги над противником [3, с. 52];
- дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, процесам, що відбуваються, завдяки інформації та інформаційним системам супротивника при одночасному захисті власної інформації, процесів, що базуються на інформації та інформаційних системах [4];
- сукупність різноманітних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни у бажаному напрямку їх психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, мотивів, настанов, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв і громадської свідомості в цілому [5, с. 250].

Головне завдання інформаційних війн полягає в маніпулюванні масами, метою якого найчастіше є: привнесення в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтація та дезінформація мас; послаблення певних переконань; залякування власного народу образом ворога; залякування супротивника своєю могутністю; забезпечення ринку збуту для своєї економіки [6].

Аналізуючи наявні визначення, С. Шпилик виокремив ті риси, які завжди присутні при веденні інформаційної війни:

- 1) вплив на будь-яку аудиторію (народ, військовослужбовців, робітників, інтелігенцію тощо);
- 2) інформація, передана цій аудиторії;
- 3) стратегія застосування інформаційних засобів носить виключно наступальний характер;
- 4) мета ведення інформаційної війни – зміна мислення у бік, куди спрямовано вплив, і отримання вигіднішого становища;
- 5) захист власного інформаційного простору від нападу [7, с. 183].

Із зазначеного вище видно, що пропаганда війни може виступати складовою інформаційної війни, бути підготовчим етапом воєнного конфлікту та супроводжувати воєнні дії.

У розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК України міститься стаття 436 під назвою «Пропаганда війни», що передбачає кримінальну відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [8].

Із точки зору кримінального права, до пропаганди війни належать лише публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Розберемо більш детально питання тлумачення поняття «пропаганда війни» з точки зору кримінального права.

Агресією відповідно до ст. 1 Резолюції A/RES/3314 XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або будь-який інший спосіб порушення цього, що несумісний зі Статутом ООН [9].

Близькою за визначенням є ст. 1 Закону України «Про оборону України», де збройна агресія – це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України [10].

Згідно зі ст. 3 вищезгаданої Резолюції як акт агресії незалежно від оголошення війни кваліфікується будь-яке із таких діянь:

- 1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка воєнна окупація, незалежно від часового характеру, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія території іншої держави чи частини її із застосуванням сили;
- 2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- 3) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;
- 4) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави;

- 5) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, на порушення умов, передбачених угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після закінчення дії угоди;
- 6) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;
- 7) засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп і регулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значна участь в них.

Як вказано у ст. 4 даного документа, вищенаведений перелік не є вичерпним, і Рада Безпеки може визнати, що інші акти є агресією відповідно до положень Статуту.

Більш вдало дії, які підпадають під поняття «збройна агресія», визначено у ст. 1 Закону України «Про оборону України». Виходячи зі змісту цієї статті збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

- 1) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;
- 2) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;
- 3) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;
- 4) засилання іншою державою чи від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;
- 5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених вище;
- 6) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

Що стосується публічних закликів до розв'язування воєнного конфлікту, то останній є підвидом агресії, менший за масштабом.

Заклик визначається у тлумачному словнику української мови як:

- 1) прохання, запрошення прийти, приїхати, з'явитися куди-небудь; звук, вигук, що кличе, закликає;
- 2) звертання до певної групи людей, у якому у стислій формі висловлено

провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло (заклик: «Геть самодержавство!» пролунав по всій Росії); прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе [11, с. 147].

Отже, заклик – це будь-яке звернення через прохання або вимогу.

Під публічним у кримінально праві розуміється хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб.

Враховуючи наведене, можемо підсумувати, що публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту – це будь-яке хоча б одне відкрите звернення через прохання або вимогу до невизначеного, але значного кола осіб про:

- 1) вторгнення або напад збройних сил держави чи групи держав на територію іншої держави, а також окупацію або анексію частини території держави;
- 2) блокаду портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій держави збройними силами іншої держави чи групи держав;
- 3) напад збройних сил держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти іншої держави;
- 4) засилання державою або від її імені озброєних груп регулярних чи нерегулярних сил для вчинення акту застосування збройної сили проти іншої держави;
- 5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених вище;
- 6) застосування підрозділів збройних сил держави або групи держав, які перебувають на території іншої держави відповідно до укладених з нею міжнародних договорів, проти третьої держави чи групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території держави після припинення дії зазначених договорів.

Однак для повноти висвітлення питання варто вийти за межі кримінального права та звернутися до кримінологічного аспекту – опосередкованої пропаганди війни.

Як зазначає С. Шпилик, пропаганда – це систематична діяльність, що передбачає формування потрібного сприйняття аудиторією наданого їй повідомлення, маніпулювання процесом роздумів аудиторії, скеровування поведінки аудиторії в напрямку, вигідному пропагандисту.

Пропаганду поділяють на «чорну», «сіру» та «білу».

«Чорна» пропаганда – це сфабрикована неправдива інформація (або просто відверта брехня), поширення якої має на меті спровокувати політичний, соціальний, міжетнічний або міждержавний конфлікт. Пропаганда війни, тобто підбурювання до застосування збройної сили проти іншої держави або етнічної групи, розпалювання шовіністичних настроїв на підтримку агресії, – один із напрямків такої діяльності.

Досить згадати прийоми головного нацистського пропагандиста доктора Й. Геббельса, його людиноненависницькі виступи і такого самого характеру друковану, радіо- та кінопродукцію, що допомогла одурманити мільйони німців.

«Сіра» пропаганда – це повідомлення, джерело й достовірність якого викликають сумніви. Простіше кажучи, у цьому разі маємо справу з напівправдою або ж з її викривленим тлумаченням.

Нарешті, існує «біла» пропаганда, коли джерело інформації повністю ідентифіковане, а інформація є точною й акуратною. Той, хто повідомляє цю інформацію, усіляко намагається виглядати «своїм хлопцем», однак він не обнародує інформацію, яка йому не вигідна [7, с. 180].

На основі праці Артура Понсонбі «Falsehood in War-time: Propaganda Lies of the First World War», в якій детально розглянуто різні види пропаганди, систематизовано та сформульовано «10 заповідей пропаганди» під час війни:

1. Ми не хочемо війни.
2. Інша сторона винна в тому, що війна розпочалася.
3. Ворог – це обличчя диявола.
4. Ми захищаємо благородну мету, а не корисливі цілі.
5. Ворог систематично вчинює злочини, ми ж припускаємося ненавмисних помилок.
6. Ворог використовує заборонену зброю.
7. Ми маємо невеликі втрати, втрати ворога – величезні.
8. Нас підтримують представники культури, інтелігенція.
9. Наша мета – священна.
10. Всі, хто сумнівається у нашій пропаганді, – зрадники [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, пропаганда війни є складовою інформаційної війни, а остання – світоглядної (ідеологічної, релігійної або міфологічної). У цьому контексті інформація – знаряддя, засіб і мета. З точки зору кримінології, до соціально шкідливої інформації, що містить пропаганду війни, належать прямі, які є кримінально караними, та опосередковані звернення. Перші являють собою будь-яке відкрите звернення через прохання або вимогу до невизначеного, але значного кола осіб про: вторгнення або напад збройних сил держави чи групи держав на територію іншої держави, а також окупацію або анексію частини території держави; блокаду портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій держави збройними силами іншої держави чи групи держав; напад збройних сил держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти іншої держави; засилання державою або від її імені озброєних груп регулярних чи нерегулярних сил для вчинення акту застосування збройної сили проти іншої держави; дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених вище; застосування підрозділів збройних сил держави або групи держав, які перебувають на території іншої держави відповідно

до укладених з нею міжнародних договорів, проти третьої держави чи групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території держави після припинення дії зазначених договорів.

Опосередковані не є кримінально караними, до них належить сукупність всіх або частини наступних звернень (чи наближених за змістом до них): «Ми не хочемо війни», «Інша сторона винна в тому, що війна розпочалася», «Ворог – це обличчя диявола», «Ми захищаємо благородну мету, а не корисливі цілі», «Ворог систематично вчиняє злочини, ми ж припускаємося ненавмисних помилок», «Ворог використовує заборонену зброю», «Ми маємо невеликі втрати, втрати ворога – величезні», «Нас підтримують представники культури, інтелігенція», «Наша мета – священна», «Всі, хто сумнівається у нашій пропаганді, – зрадники».

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Олішевський О. В. Поняття соціально-шкідливої інформації // *Форум права*. 2014. № 1. С. 395–399. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_1_69 (дата звернення: 15.12.2016).
2. Олішевський О. В. Поняття та класифікація суспільно-небезпечної інформації // *Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання»): Міжн. наук.-практ. конф., (Харків, 24 червня 2014 року)*. Харків: Золота миля, 2014. С. 146–149.
3. Медведев В. К., Кучеренко Ю. Ф., Гузько Р. М. Сучасна інформаційна війна та її обрис. *Системи озброєння і військова техніка*. 2008. № 1. С. 52–54.
4. Сливка В. Інформаційна війна проти України: міф чи реальність? // *Інновації та традиції в сучасній науковій думці: III Міжнар. наук. інтернет-конф.* URL: <http://intkonf.org/slivka-vv-informatsiyna-viyna-proti-ukrayini-mif-chi-realnist> (дата звернення: 15.12.2016).
5. Манойло А. В. Государственная информационная политика в особых условиях: монография. Москва: МИФИ, 2003. 388 с.
6. Чорноус І. С. Інформаційна війна як засіб конкурентної боротьби фахівців з паблік рилейшнз // Publishing house Education and Science. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2014/Economics/6_153509.doc.htm (дата звернення: 15.05.2016).
7. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та пр: такі схожі й такі різні. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ, 2014. Том 47. № 4. С. 178–188.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.12.2016).

9. Определение агрессии: резолюция А/RES/3314 XXIX сессии Генеральной Ассамблеи ООН от 14.12.1974 г. // База данных «Документы ООН»/Организация Объединенных Наций. URL: [\(http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3314\(XXIX\)\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3314(XXIX)) (дата звернення: 15.12.2016).
10. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: [\(http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12\)](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12) (дата звернення: 15.12.2016).
11. Словник української мови: в 11 т./ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 3. 696 с.
12. Anup Shah. War, Propaganda and the Media // Global Issues, 2005. URL: [\(http://www.globalissues.org/article/157/war-propaganda-and-the-media\)](http://www.globalissues.org/article/157/war-propaganda-and-the-media) (дата звернення: 15.12.2016).

Стаття надійшла до редакції 09.01.2017.

Александр Владимирович ОЛИШЕВСКИЙ,
кандидат юридических наук
(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

ИНФОРМАЦИЯ, СОДЕРЖАЩАЯ ПРОПАГАНДУ ВОЙНЫ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Усовершенствована дефиниция понятия «публичные призывы к агрессивной войне или к развязыванию военного конфликта». С позиций уголовного права и криминологии определена информация, содержащая пропаганду войны. Осуществлено ее деление на прямые (уголовно наказуемые) и косвенные (не являются уголовно наказуемыми) обращения.

Ключевые слова: информация, пропаганда войны, публичные призывы, агрессивная война, военный конфликт.

Oleksandr V. OLISHEVSKYI,
candidate of law sciences
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

INFORMATION CONTAINING PROPAGANDA OF WAR: CRIMINOLOGICAL, CRIMINAL AND LEGAL ASPECTS

Problem's setting. There is no clear understanding of exact information that is related to the information containing propaganda of war in the context of criminal law and criminology.

Analysis of recent studies. The definition of what should be considered as the propaganda of war has been the subject of the research of a considerable range of scholars. The authors have provided their own definition and components of the information war. The issue of the very actions are qualified as an aggression act has been revealed in the regulatory UN and Ukraine acts.

Objective of the research. The objective of this article is the attempt to determine information containing propaganda of war in the context of criminal law and criminology.

The main part. Actions, which represent the armed aggression, are defined in

the Art. 1 of the Law of Ukraine "On Defense of Ukraine". The armed aggression against Ukraine is any of the following actions: 1) invasion or attack of the armed forces of another state or a group of states on the territory of Ukraine, and occupation or annexation of the territory of any part of Ukraine; 2) blockade of ports, coasts or airspace, damage of communications of Ukraine by the armed forces of another state or a group of states; 3) attack of the armed forces of another state or a group of states on military land, sea or air forces, or civilian marine or air fleets of Ukraine; 4) sending armed groups of regular or irregular forces of a state or on its behalf to commit acts of using armed force against Ukraine, which are so serious in nature that it is tantamount to the actions referred above including a significant participation of a third state in such actions; 5) actions of another state (s) that allows its territory, which was provided at the disposal of a third state, to be used by that third state (s) for the commission of the actions referred above; 6) the use of the armed forces of another state or a group of states that are on the territory of Ukraine in accordance with the concluded international agreements with Ukraine against a third state or a group of states, other violations of the conditions stipulated by such agreements or extension of staying these units on the territory of Ukraine after the termination of these agreements.

Conclusions. In terms of criminology, direct and indirect appeals are related to the socially harmful information containing propaganda of war. The direct ones are punishable within criminal law, they include any at least one open appeal through a request or requirement for unspecified, but significant range of persons about: invasion or attack by the armed forces of a state or a group of states on the territory of another state, as well as the occupation or annexation of any part of the territory of a state; blockade of ports, coasts or airspace, damage of communications of a state by the armed forces of another state or a group of states; attack of the armed forces of a state or a group of states on military land, sea or air forces, or civilian marine or air fleets of another state; sending armed groups of regular or irregular forces of a state or on its behalf to commit an act of using armed force against another state; actions of another state (s) that allows its territory, which was provided at the disposal of a third state, to be used by that third state (s) for the commission of the actions referred above; the use of the armed forces of a state or a group of states that are on the territory of another state in accordance with the concluded international agreements against a third state or a group of states, other violations of the conditions stipulated by such agreements or extension of staying these units on the state's territory after the termination of these agreements.

Indirect ones are not punishable within criminal law, these include the collection of all or part of the following appeals (or close to them in meaning): "We do not want war", "The other side is to blame for the war started", "The enemy – is the face of the devil", "We defend the noble purpose, not lucrative goals", "The enemy systematically commits crimes and we make unintentional errors", "The enemy is using prohibited weapons", "We have small losses, the enemy losses are huge in number", "We are supported by representatives of culture, intellectuals", "Our goal – is holy", "Anyone who doubts our propaganda – is a traitor".

Key words: information, propaganda of war, public appeals to, aggressive war, military conflict.